

ЛАБУД ДРАГИЋ

О ГАТАРИМА И ГАТКАМА

Сију књију исах во мнојаја сиуднаја, јакоже жаркаја љеиша ва иещиере јако в келији мојеј... У зноју и ируу, у љади и самоишињи ѿолемој... У неизвјесију ѿлемом и реиким слабашиним молийвама: скрајнуи и одбачен од всево мира, сам в келији својој, в иещиери сиуденој...

Покусих руку и иеро да виђу како хоцију иисаиши.

Монах Гриѿорије

Већ бјеше упловила у заранке живота, у зрелу јесен, кад најтајновитије воћке отварају љуштуру опраштајући се од плода, предајући га случају и вољи небеских прилика, с клицом његовом у којој је тајна опстанка. Тако ни она не бјеше више склона да таји ко зна када и од кога научену гатку *завијања сируне*.

Ово сазнање дугујем несрећном брату Тадији.

Како му се кречно бледило с лица прометну у зеленкасто, укућани не хтједоше више нагађати шта му је, но заколуташе очима и повикаше да се трчи к Тијани, на крај села, онамо код врела, да му *завије сируну*. Струна се добијала од глади. Црева се у очекивању хране узнемире и међусобно уплету, те боник клоне умирући у мукама. За то вријеме, док ја код Тијане, нека Милосав и Ђорђије хитају на Закраје, Мушикићу, да ишту *Књију Пелаиша*. Како је почео да слепи, Мушикић је прибавио *Књију* и дао се у потрагу за травкама које враћају вид. Последњи пут су је помињали на скупу код Манастира, а Бог зна је ли још код њега!

Спазивши ме задихана, није ни чекала на моје поруке, но као искусна гатарка дочека поклисара:

Да се није Тале струнио?

Раздваја се с душом! изговорих.

Остало потврдих сваким покретом и сваком непрогутаном ријечју. А она, и не чекајући одговор, пристави воду, док ја казивах и понављах све што су ме научили да кажем.

Пуну шољу *од луминије* излила је у дубљи тигањ и поклопи истом том шољом, па ставила на шпорет. Шоља се с почетка, на оној води љуљкала као да је од папира, па како се вода стаде гријати, тако се и шоља умири и поче спуштати, а она, малопре изливена вода, увуче се натраг, у шољу, до задње капи! При томе је нешто шупорила, као за себе. Тако застаде и тек кад мало помјери посуду, понегде испод шоље, на неравнинама тигања, стаде помало вирукати и избијати, а Тијана објасни да то што каткад бризне испод чаше, даје знак да је Тадија још повраћао, али му је сад стомачић умирен, завијен и на мјесту. Док се ти вратиш кући, биће здрав, рече ми на крају и дарова ми орах.

Сви смо од воде, шупорила је испраћајући ме, казујући да вода пролази кроз небеска сита и све што расте од воде је и свјетлости... Помену да је све под небом повезано и да ова вода што излази испод чаше дозива ону воду што је Тадија попио, и да ће све те воде к небесима отићи и кроз седам цедила проћи, прије него се к земљи врате, а онда ће пролазити небројеним слојевима и цједилима, кроз глину и пржину, кроз иловачу и жиле букове, и опет на листове избијати и у облаке се дизати, па с даждом враћати, или у игличастим пахуљама у снијежне намете се гомилати, земљи се враћати – док се на истим изворима, по триста пута пречишћена, не врати свјежа и љековита.

Једном, кад сви изиђоше за пословима, помислих да је права прилика да поновим ону Тијанину врацбину, иако нијесам имао Тијанино посуђе – ни чаше ни тигања, али нађох слично. Нешто сам и сам мрмољио док се вода из посуде стала увлачити под чашу. Не бјеше краја мојој радости кад и сам повјерових да знам *завијајћи сџруну*, али како бих се сачувао подсмјеха и велике варде – објаву те тајне одгодих на дуже вријеме. Уосталом, требало је још само сазнати шта се оно шапатам казује, а то је знала само Тијана.

Ето, од тада сам се врго на ту страну, а да су ме одвели ковачу, да видим како клепа, био бих, вједомо, ковач, а не гатар.

Мислиш да је мени лако сваки дан погати шта ће се збити на небесима, у васељени, и у људским животима, рече ми једном Балшић, указујући на сву тежину и одговорност гатарске вјештине, пошто је укратко изложио како се окренуо гатарској способности. Пуну свијета мрљане онако, а да нико не помене.

Кога се тиче шта ће бити с оном Мандовком из доње Пјескуше, или с оном калушом из Глогова Потока? Кома је стало је ли мањкало нечије пашче, и је ли крепо Шајко Гњида? Велики јазук

ако је пружио језичину она куја с Глувога Дола? Она лисичјих очију, а двије педи с јагодице на јагодицу! А знала је замути крв у девет села док би ти назво *добројуиро*. Па још да њој виркам у длан и биљега?! Да јој ја толкујем судбину! Њене ми судбине!

Тако сам мислио раније, док бијех млађи, али сад ми се чини да и она роспија коју ти поменух, нечему вишем служи: она је ту да те одведе до некога важнијег сазнања, а одатле ће те пут одвести још даље. И онда ћеш разумјети да је све повезано, и да те вуче ка неком већем открићу! Па кад се клупко стане осипати, само Господ зна шта ћеш све на крају открити.

Једном кад се затекох на пазару, обрете се однекуд Циганче с тамбуром па кад довати жицу! Мени се учини да се небо проломи и да се од тога звука нова васељена отвори! Или кад ме једном запахну мирис чаја од глогова цвијета! Све што је било цветних мириса под нашим небесима дође ми на трен у сјећање. А с тим мирисима ускрснуше минули дани, људи и догађаји.

Иако су многи гатари, а богме и Вуладин, рано посумњали у своју вјештину, по којој су се прочули, нису одустали. Вуладин је још разумио да га је гатање одвојило од сваког здравог посла, да се одао нечем бескорисном и стидном, а, опет, увјерен да носи некакву прикојасу којом не умије да управља него, напротив, она управља њиме – а да га опет по томе људи цијене и поштују, нарочито у другим племенима.

Омрзнуо ми је сваки рад, збораше, а то је највећа људска утјеха.

Дивим се, жаљаше се, свакоме ко се доватио икаква посла, па нека је шта гођ! Каква ме милина обузме кад видим како Гојко прави косишта или блања држалицу за сјекиру, како је уређује и глача, а задебљали крај маже лојем како би сјекира сишла до краја и стегла држалицу као да је с њом од исте грађе!

Једнако се дивим и вјештини поткивача, спретности калемара или мајсторству зидара – како ради око камена, како му глијетом извлачи ивицу тачну ко да је уз лењир одрезана, па кад је углави у ћошник, а израста оштра ивица куле, намах те подсјети на наше древне тврђаве, остављене негдје у далеким постојбинама, у којима још неко наш чами и вапије.

Испод његовог конца остајаше зид ко саливен, као да је из једног комада стијене. Ено, кад удари Манити поток и поткопа темеље Куће Авдаловића, пала је цијела јужна листра, сва се спустила ко једна табља да је била.

Исто толико завидим ковачу кад кали раоник, или искива сјекиру... једнако и мајстору који саставља дуге и прави бадањ; чудим се како их уклопи да ракију могу држати, једнако као и ономе што

од просте штице направи полицу, или војнички бајун, љепши но из фабрике што излази. Једнако се дивим Тадији кад држи ручицу рала и гледам како раоник сијече ћелицу правећи у њој бразду, изваљујући кришке мрке земље.

Сви су они пуни снаге и здравља, а широке руке и никад не итају, не грабе, но све најлак, никад не цјепидлаче, но им је рука пуна времена и изобиља, и к њима иде свака навака.

Вазда сам знао, кад се поиздаљ неко стане пропитивати, ко ће од нас у богослове, а ко само онако иде на вјеронауку – да му се отупио алат те да разна гвожђија ковачу треба носити.

Али досјетио бих се тек након другог, понекад и трећег запиткивања.

Ајде, ако ти баста, једнако пролазиш поред њега, сврати до ковача и подај му теслу да ми је уради. Задебљала је и отупила нико јој жицу извући не може ако се не оклепа! – и одмах се сјетим што ме је газда Божо још прије три мјесеца припиткивао: *Да нећеш у боџослове?*

Добро, но ајде реци ми како времењак зна кад ће киша? Како вјетрогоња и здуач пушти здуе да пукну вјетрови и подигну пластове под небо и волеове у јарму дигну?! Ајде, објасни ми.

Вјетар је све вријеме ту, него мирује. Ту је невиђена његова снага, а доста је да здуач кине и ево ти силе која горе разлама.

Сад сваки гатар има разне алате, свакакве призме које разлажу свјетлост, шестаре, лењире, оловне и стаклене кугле; па онда нацрте небеских тијела, те разне скице и знакове по којима се толкује судбина. Те *јарца*, те *рибу*, те *лава*... А у наше вријеме ништа – осим што гледаш небеске сутуке, или чељаде пред собом са свим ознакама и биљезима којим га је творац од друге чељади издвојио.

Најприје гледаш очи: јесу ли празне, лебдеће и без икакве судбине. Оће ли проћи овим свијетом незнан, ко пушина што задими зеленкастим димом кад је коса набоде у ливади. Тако и свему живом гледаш биљеге које му је Свевишњи по тијелу уцртао. А кад оћеш велике гатке о држави и народу, онда сновишаш. Па пратиш небеске прилике: је ли грмљело на Светога Саву, јесу ли крвави барјаци небесима таласали... Али богме и снови најбоље казују. Као и биљези. Нарочито кад посматраш непознато чељаде.

Од ових се Јелини научише родословљу, њоричући о новорођенчади штиа ће бити са њеима најослећку.

Волио је да се обрете у кући ње се новорођенче огласило, да заврне стручицу и вирне у колијевку: какво ће бити и каква га судба чека, оће ли бити за понос или застиђе, оће ли бити срећно и навакли, или баксузно и проклето те ће свако од њега зазирати и шапатам га гонити: *анайе тје майе*, додајући: *криј се од нас*

ѝроклейѝ демоне!... па кад га пут нанеесе у онај затурен крај, ђе му одива бјеше удата и скоро родила, он задиже стручицу и вирну под лучац где бијаше, звијездама најављен, Господар *земље свеколике* – он брже-боље покри, као да га отуда дочека погана апа, замуца:

„Хохо... фет фет.. ех јада големога!... Пог, пог... гле, глеее како је разрогачило истрештило ко да је ђаво у њему, с њим се и ђаво родио! Пог... погле пооогле, поогле... има му чеперак између очију... Но, но нооо ниоси ово зло неђе у безданку, или изнеси на врх Тали, на сам шиљак, окле почиње она глатка плоча што на ведроме дану блиста као огледало, као страница од оне пирамиде неђе тамо у Мисиру... Ту га завежи за рапав, а обал камен и пушти наниже има доброме зипцу да скаче уру док нађе корито Мораче. Ово ће о јаду забавити *Земљу свуколику* сву Црну Гору, и све крајине и окрајине, па забасати у велике несреће и несојлуке, да ће се наши стари у гробовима превртати...” – тако он изговори и не сачекавши да осјети радост гостопримства, с двојицом сапутника, напусти дворе, те умакоше, праћени клетвама и псовкама... (А псовке су њихове сурове, помијешане с проклетством и најтежим увредама: *Шѝо ми украде бањицу исѝред Шарова, крв своју из ње ѝолоко!*, тако се Станија Бузучка обратила ономе Лапову, што је вазда остајо потоњи на катунима и шуњао око колиба. Што ми однесе торно, коље на њему се осушио и с њега помоћ иско, а не добио. И тако у недоглед. Увреда је бивала сажета и гледало се да обухвати шири круг предака и потомака. И мајку кроз мајку, и бабу кроз бабу ону ћетасту – и прађеда онога што се у котулу пресвлагачило кад је требало ићи на Муратовицу – те им је остало на уже да су *Коѝулаѝи*, ма није у књиге заведено).

Губало ѝе ѝѝо си у мојој кући ѝојео и ѝоѝио, ѝа ѝѝи ѝуба на образ излазила и са очније каѝака каѝала. И оно мајчино млијеко, које си давно сао, и оно ѝѝи се на нос врнуло и ѝубом ѝе оѝроздило. (Уз клетве сам се подиго, те их памтим откако сам на ноге стао!)

Тек кад стаса оно *ѝѝо је ѝребало свезаѝи за обал, а раѝав камен* и кад се земља стаде осипати почеше гатара помињати и његових се пророчанстава присјећати: спрва само понечега и помало, но како се земља сасвијем расу и пропаде – тако се и пророчанство, у свим појединостима, савсем састави.

Даље, учио је Балшић, пратиш му говор и ход, и како се опходи спрам друге чељади... Али снови иду далеко. Само неђељу или двије не смијеш ништа мрсно. А они згуле пола јалова брава и оће да сновијају!

А највише сам се чудио онијем ѝѝо на ѝробљу ѝоде ѝослове. Незнавени ли су жалосна им мајка. Уѝраѝио сам: Ко ѝод је на ѝробљу

йослове земаљске уй̄вр̄живо и йо̄та̄ђо, брзо смо му за дӯцу йили. А мо̄то је бӣйи ко дрӣен чворовак, с јаким жилама, йоне̄ђе и десей̄ лакай̄а у сий̄јени – џаба, на зло му се окренуло!

А ти ме питаш за здуаче и вјетрогоња, како дигну толику силу вјетра? Па о томе казују и књиге староставне; вазда је било здуача и вјетрогоња: А он рече: Иди и стани на Гори пред Господом. И гле, Господ пролажаше, а пред Господом велик и јак вјетар, који брда разваљиваше и стијене разламаше; али Господ не бјеше у вјетру; а иза вјетра дође трус; али Господ не бјеше у трусу; а иза труса дође огањ; али Господ не бјеше у огњу. А иза огња дође глас тих и танак. О Царевима (19,11...)

Чујеш, како! Надује се Ландуп и зна неку гатку. Једнако зна да је пушти, ко што умије да је умири. Гледо сам га кад усред кијамета изнесе на ожегу три жишке а уз њих кашику брашна и соли, док громови одваљују литице, а здуе чупају борове као сламке – па једанак стану. Једнако сам га проматро док се цијело прије подне гужво у дебеломе ладу и смишљо како ће. Изађе из њега сваки дамар, па се сплшти ко испувана мјешина, а ја знам да је спремио здуву неђе далеко у Лукавици и чека да се појави вијарак. Чим стане да кружи неколико сувих сламчица и липових листова, знадни: то је његова здуа и ево кастига!

Право да кажем, ја не знам куд идем. Само кренем и онда пуштим да ме носи сјен! Немам је никакве потребе да идем тамо, али ме та сјен одведе баш у том правцу! И та сила ме одведе преко Студенаца, па ме суврне ка Малинску а отолен се обретем на Барама. Ту преданим док ме неко опази и одведе да се огријем и дадне ми мрву љеба. Пинем мало воде, па окренем уза Сировац.

Погледнем, зидају кућу! Ха, невоље!

Шта то радите, људи?

Зидамо кућу! Исколачише на мене да ме прождеру!

Погледнем навише и видим глатку страну колико се оком може догледати, само понека клека на њој, понеки крастав камен – видим шта ће бити.

Ви не зидате кућу, но гроб!

Они на мене дрвље и камење:

Анай̄е й̄е май̄е, одбиј нам се с й̄ра̄а! Бесй̄ра̄ај се, Са̄й̄ана-ило!, па све за мном брупцима.

На Светог Игњатија Богоносца трепи сњежина, да земља не може држати, па мало ојужи, па пролећеше зловременице. А они, несрећници тек зазимили у новој кући докле баш тога злојутра: пуууче! Укупи сву силу сњежану, побриса гору и све што на путу нађе.

Запјево им је пијевац с оне стране воде, на Говеђој главици!
А није запјево но закуко!

Није жива ува остало!

А ти ме питаш: Окле си знао?

Нијесам ја ништа знао, нити сам кога питао – но ми се само казало!

Најпослије пређем Семољ и станим се у Добродолу, код Војводића, и креном да видам сву чељад што су занемогла. Вазда у јанцику имам чено лука, кочањ линцуре и зерицу чемерике, лист коприве и неђе у крају мрву вељега зеља. Тако обилазим племена и помажем ђе је потребито! Вазда најприје погледнем с које стране дувају вјетрови и ноћу зијевам у звијезде, а дању пратим тице и све што се креће – све до пчела и мрава, па и од њих учим, а људима савјете и поуке дијелим; учим и од глодара, од вјeverица и слијепих мишева, од јејина и чавки, да ти не помињем чешљугаре, детлиће и свраке... Све тако сабирам и смишљам нове гатке и лажи, као да је свијету до мојих гатки. Знају да ће доћи зла времена и без мене!...

Посматрам, на пример, чавке. Најприје гледам гдје су изабрале да живе: у јами безданки! У њој, доље дубоко, има запећака, шкрипова, пећиница. Надстрешница, заклона, уских шмагалица, гдје савијају гнијезда и чекају зиму. Ту саберу штошта од оскудне јесени, унесу у своја склоништа разних сјеменки и скакаваца, разних планинских травчица. Чавка живи у јату, а о храни се сама стара.

Памтим како се, уз велику грају и вриску, састаше два јата горе на косама, у брдима. Задуго су се мутиле, мијешале и ковитлале; сабијале и разређивале, па се скупљале у мрки облак. Грајале су и вриштале, препирале се и свађале. Чињаше ми се у један мах да их јастреб рашћерује и мути. На крају слеглоше се и попадале: одржаше велики скуп. Савјетовање. Конгрес. Да оне чавке с друге стране брда не прелазе на ову страну и да нашим чавкама не купе скакавце и труње.

Еее, чудо ли је овај свијет, помагај Велики Господе!

Па се разиђоше свака своме јату, а свако јато у своје безданке, док почне копњети планина... Гледам како штеде и скривају и од самих себе.

Тако и ја: штедим јер знам да иза дебелих крава долазе мршаве, те се вазда вјежбам и припремам за зла времена, и знам: чим бих се најео, одма бих заспо. А можда и умро.

А онда стане приповедати како се са вјетровима носио и како их је на Великом Зебаоцу дочекивао и вато здуе што чупају стољетне борове из Штитова и као испуване суве мјешине носе колибе

са Лукавице, па остатке нечесових прња овамо преко Црвенога ждријела бацају, а он их на Зебаоцу дочекује и натраг враћа...

Како се на мјестима великих изгибија обретао и с лакоћом налазио утопљенике, кад су сви већ били одустали: у растокама, међу сплетовима огуљених врбових жила, напола засуте пијеском, Богом умивене и напола сахрањене – једнако као и пометенике у наметима, у урвиштима, загрнуте и помијешане са сњежавим муљем, грањем и шушњем. Вазда у танким прњама, скочањен и згрчен, све цвокоћући зубом о зуб, дрхтећи ко прут на манитој води; о другим чудесима није ни зборио: о коначиштима у воденицама, пећинама, траповима и плужинама, а онајчешће близу мртвих.

Допуњаваше га Балшић: Ниједан посо не може без лажи, па ни овај наш, но, ако нешто и погодим, онда се и ова лаж прашта. Е, друго је што не умије свак лагати. То је вјештина која се задуго учи. Кажу да су код Господара на Цетиње долазили све сами лажови. Осјетио он испрве, па је и сам, Боже ме прости, почео лагати. И то најако! Па и нека је! Лако је за то, но ево ти невоље што више никога није подносио ко говори истину, но је гледо да га пред свијем сенатом обрука, а богме није се сустезо ни да му припријети, или да га пред свеколиком свитом за брк повуче. Црногорци, којима бјеше до бркова, почеше се држати подаље од Цетиња, а они који су по својој служби морали пред Господара нађоше да је бркове паметније бријати, па макар по свијету ишли и ћоси ко женетине! А Господар би још додатно нагрдио: Ти не знаш шта је *ћулићика!* Но бјез' горе у оне Цуце и креши козама ситногорицу!

Двојицу је младих перјаника извоштио и одвалио им по двадесет и пет по туру, зато што, по његовој наредби, нијесу хтјели везаног шибати. Он онда упитне онога лупежа, што лежи потрбушке на трупини, спремног да прими жестоке шибе, – би ли ти послуша Господара, кад би од тебе заиска какву потребу?

Овај једва дочеко, да би све за господара учинио.

Е онда ћеш ти, заповиједи Господар, ову двојицу извоштити, кад они нијесу шћели тебе!

Црније нашије перјаника, вајкаше се уз чибук онај стари војвода:

Ми му изабрасмо делије и по стасу и по гласу, по части и поштењу, и по јунаштву и по љепоти, а он нам их врну осрамоћене и прогорелије димија и обијених бубрега, па ти сад иди у перјанике, да ти се братство зори!

Ови двојица ни два дана не издржаше него од стида црकोше. Од онда је свак уступао мјесто лупежу, уз поштовање, све до данашњег дана.

Е, чим овладаш вјештином да збориш наопако и кад ти лаж замијени истину – то значи да се Сатанаило угњијездио у тебе и

да ти за вијека нема спаса! А ако не умијеш припуштити Сатану ила у њедра – бјежи, бјежи од власти и *јулијшике*! Па завири само мало у свете књиге у које се сви куну... да видиш какве све ту лагарије има!

Те Илија Тесвићанин побјегао у пећину, а ондје га гавран радио, све му хлеба и меса доносиће. Као да је гавран радио у новој мени, ђе се оно Марко кријепио последије тамнице, како би се срео с Мусом Арбанасом. Па и да му је доносио меса, ко је то месо могао окусити?

Језик пресеко, Сотону, од кога си то чуо!? Који те је то враг научио?

Исковријежи се на њега Вуладин, какав те је Сотона научио да на свете књиге бацаш сумњу! Ђе је књига у којој си то прочитао?

Ја нијесам, но ми је кажево чоек који је чуо од другогашто књиге умије читати.

А кажује ли о томе *Књиџа Пелџића*?

Књиџа Пелџића није о томе, но за траве и мелеме, али ово ми је причо чоек који је учио књиге. Чоек који не лаже!

Нема у светим књигама ни једно слово које није од Бога примљено!

Е, Бога ми, поче да развучи Балшић..., па онда, и Господу баста лагати: те провучо се пророк у пећину пред поћером, а паучина на отвору остала нетакнута; те дошо неки пророк Данило код цара Набукодоносора, и протумачио му сан кога се овај није могао сјетити! А нама се замјера што нијесмо погодили у колико ће загрмљети и кад ће пролити киша!

Е, свакога ли ђавола ти знаш! Да ми је само знати која те поган томе учи?

Имаш ти времена, а мени је најтеже кад ми додија самштина и нагна глад, жалио се Туро. Понекад се пришуњам косцима, сакријем се у љесковом жбуњу, па чекам кад ће планинка с тепсијом пите на глави и бронзинима заповлачена млијека у рукама, или котлићем качамака, па гледам да увребама прави тренутак, нити да пораним, нити да окасним. Пуштим да они завате по двапут, трипут, барем толико, да убију ону стомачну сичију и ијед, е би ме, онако гладни и аладробни, могли чекићем у вр главе, па им се неосјетно створим, као сјен...

Ако сам преноћио у каквом трапу, земунци или напуштеној стаји, знам да је уза ме прионуло од тога воња па гледам да га се ријешим јер га људи, са арије и чистине не воле. А косци нарочито! Косци су велика господа. Самога себе ја не осјећам, па уграбим руковат траве из фришка откоса, ако у њему има морача или хајдучке

траве, или какве год миришљаве травке, па с том травом истрљам по тијелу и оној мојој одјећи, да мало замиришем на ливаду.

Још је понајбоље ако у каквој кљештини опазим грм сиљевине да њоме отиснем ону тоњу од непранштине. Памтио је сусрете с косцима и мобама, посебно онај кад је погодио за крилате сватове. Наишо је кад је сва моба била око ручка, кад се већ бјеху латили куваног брава. Козбаша је, по обичају, сврто јагњеће плеће и спазивши Вуладина, промрси: Окле овај баксуз, да нам опогани ручак! Гледаше да се ослободи коске, па је насумице фрљну знајући од раније његове навике да вирне у плеће, и лопатицом га погоди у лијеву обрву.

Понеко од дружине се осврну, а неки наставише обједовати као да није ништа ни било. Зачудо, овај се нимало не наједи, но ухвати кост, изненађујуће спретно, пре него паде на земљу, окренув је ка Сунцу, па потихо промрси: Ево свадбе, ево крилатих сватова! А у држави мутно! Тада се удаљи као прам дима, успоравајућим, лебдећим ходом, и нестаде у љесковоме жбуњу, онамо ка Студеној води, и не погледнувши на храну. Иза њега остадоше двије ријечи: *Муџно у Држави!*

Учио сам из туђе среће и несреће: гледо сам домаћине кад вечерају, па поједу пола јалова брава, и онда легну, те сагоре од толике ране, а ја сам ево примакно стојој. Учио сам од тица и пчела, па сам све ћуко семенке и брстио цвијеће. Вазда сам био танка живота, али дугачке нити.

А гледо сам оне што су имали животно уже дебело ко оно што њиме лађе везују у Котору, па им се наздраво претргло кад су најјачи били.

Окренем се, да ме најприје угледа онај најпитомије душе, па да ми каже: *Ајде Турашу!..*

Е, оћу вала, нећеиће се збої каџике качамака искойаиши!

Е, тад се и ја примакнем софри, међу откосима на ледини, на какој поли или вегдој долами. А они већ приправни, па су смочани дио у котлу окренули к себи, а ону страну, ђе очекују мене, оставили посан и сув качамак, и знам – већ би ми прва кашика у грлу запрла.

Те се ја досјетим јаду и вјештини, па окренем онај котлић говорећи: *Окрениће ја за Сунцем ради мушкије лава, да вам се оће у мушку ђецу, ишо је наџа іаиџка од сїтарине.*

У мене ни мушкије ни женскије, нити ме ко пита ђе су ти, но знају да ме је Бог казнио и да ми је дато да зијевам и да се губим у туђим судбинама.

И онда, кад лапим двије-три ужице, бјежим, да ме не омрзну, па их заандаравам каквом причом. Учини ли ми се да им нијесам

сувише мрзак, ја и ручак сачекам. Осјетим ли да ће ме слати по воду, или ако стану да шичу и заносе главу као да отпуштам какав неповољан мирис, полако се извујнем и нестанем ко сјенка, ништа не говорећи. Нек су ме бар жељни, кад виде да ме нема, ако ме се икад сјете. А сјетиће се, знам да ћу им брзо зафалити и неко ће викнути: *Куд се ћеге ѿаѿар!?* Јер ће им помањкати моја сјен и оно осјећање да су од некога бољи. Али ја онда продужим, послушкујући шапат вјетрова, пратим небеске прилике и толкујем тајни говор тица и змија.

Није ни змијама лако, колико год су лукаве, вјеруј ми. Кад их сагнаш у какву тјеску, или близу ватре. Замисли да си паметан ко змија, а да не можеш друкчије но да се вучеш на трбуву. И тако цијели вијек сикћеш и пиштиш и не знаш ко ће те згазити, ко каменом у главу, ко рољом за врат. Гледам је јуче: види ме она и зна да је мотрим и као да разумије шта мислим, не streца од мене. Осјећа да је разумијем и просто као да ми захваљује. И идем даље: гледам цвијеће и пратим путање мрава, па опет небеса мотрим и облаке.

Кад би ми дојадило – бјежо сам у планине. Више од ових конака и тмушних савардака дојадила би ми згранута лица жена, њихови косни погледи, уклони и одмахивања као да сам злодух, или анатемњак, и оне њине погане ријечи: *анаѿе-ѿе-маѿе, огбѿ се ѿаволе од наваке и људи...* Кад би ме разгњевило подсмехање и ругање косаца (а нијесу се либили да ме гоне и гађају сасушеним коњским балегама, трулим бабушкама и посјеченим мишевима...), латио бих се страна и полако издушио на висоравни, гдје ме је сретала чиста арија и непрегледна пространства, а снијежни врхови у даљини...

Оне праменове облака, попут рашчешљаних влакана памука, пратио сам, као најпоузданије знаке спасења и поруке од Господа. Била је то бјелина младог снијега што се полако раствара у бисерне капи плаветнила. Зауставио бих се да оплакнем душу оном чистотом.

Засипале су ме радошћу плаве проведрице и отуда је до мене досезао запах младине, неке посебне небеске радости и среће, за које обичан смртник, пуна трбува, никад дознао није, као да то бјеху знамења првотног живота, кад је Бог био међу људима. Вазда ме ограши она омлада, онај просјај нове плавети што ми се крвотоком и душом разлива и мије ми душу непознатом свежином, дахом васкрсења и првотне среће. Свијет ми се отвори и Господ ме поздравља, а све вријеме је моје. Тада задуго лежим на рудини и купам душу оним бистринама и прамењем младих облака.

Сигурно су они људи срећни што испод оног дијела небеса станују. Да ми је до њих доћи! Да им гатам и толкујем судбину...

Не може свако познати свјетлост, није довољно имати око. Светлост се ојсећа душом. Открио сам да се мијења из часа у час, да има много лица.

Ипак, и ова, ухваћена на хридима и литицама, буди последње дамаре живота, подстиче жељу за нечим скривеним, далеким и недостижним.

Онда кренем некуд куд ме повуче сјен, замишљам какво далеко мјесто, неке долове и главице са расутим колибама, ће би ме неко мого умотрити и рећи: *Ено иге неко! Ко је оно? Да није онај ѿаѿар? Ајѿе, зовиѿе ѿа, да ѿа ѿиѿамо неѿѿио.* Вазда има неко на овом свијету коме сам и ја утјеха!

Тако доспијем до Милана и видим да је сабрао свакаквије трава и кочања.

Врнуо му се брат из ропства, донио душу у костима, донио вашке, грозницу и шпањолицу, а он поито да му спреми уварак од чемерике, не би ли избљуво зелену сичију и уставио душу... Ако преживи, нада се да ће причати како му је било. А шта ће причати, какве јаде казивати? Кост и кожа. Дух се вије, а живота није.

Нијесу их одвели да их зову у сватове, но повезали ко дивљач, спутили и повели у логоре, спратили у бодљикаве жице, или сагнали под волтове, у ћесарске тавнице, да самру на мукама. Да би нас послјије учили чојству и убјеђивали како је то за наше добро. Видиш да су лажљивији и поганији од свије катила, од Орјата и Татара. Не би се међу њима ни Господар снашо! Ко што и није, но је утеко главом безобзира! Зато тако отворено и безбрижно славе Сатану.

Дарујем му коријен чемерике, двије шишарке и травку од утробе, што јој се главица одваја у чена, ко бијели лук. Вида од погане бољке, кад се савије мука на срце, кад се угњијезди ијед на ожичицу, у дроб, и стане да рије, да је никаквом срећом не можеш ишћерати, осим овом травком, помијешаном с морачем и зерицом коријена линцуре. Неђе је зову *ѿорски љиљан*, а ми вазда кажемо – *ѿрава од уѿробе*, или *ѿрава од жуци* или само: *ѿрава жућеница*, те му донесох ове љекове, исувише, лист омановине и коренчић линцуре, не дужи од палаца.

Запазих да је набро вељега зеља и омановине, а с тијем се спрема да вргне погана проклетства, нарочито ако га је неко наиједио – или било како опатрнуо.

Подсејаше ме колико их је отишло на онај свијет који су га наљутили или озловриједили. Нијесу задуго могли и сва њина пизма и поганство отишла је с њима.

Погледом помилова присојне стране и очи му засјаше неком првотном радошћу па прозбори:

Кад погледнеш на шуме и ливаде, или се осврнеш на планине и стране, потоке и пашњаке – чини ти се све је исто и све је једно с другијем у слози. Али кад би само мало разгрнуо и мало завирио у свијет скровити и невидљиви, видио би какве се здуе и ратови воде... Видио би да змија на змију шиче и да два црва не могу заједно... Дође вријеме кад се сва земља ускисели и опогани и кад све једно на друго шишти и бљује пизму.

Ко тада има веље зеље, па прокуне некога, с великом мржњом, и ако још у камен затуче, томе лијека нема. Све да има девет синова, ко што су били девет Југовића и сви да су били ко Обилић, или ко Црни Ђорђије, ишчиљеће ко сијермина ђеца, или се извргнути у нешто обратно од онога што су најприје показивали.

Једноме је сина учинио лијаћем, другоме је намјестио да пређе у туђу вјеру, а од трећега вимењачу, пожмирепа, суженицу – шта ли; од четвртога шпијуна и припуза, а од петога лажова, лупежа, скитницу и курвара.

Ту погану травку понеђе зову и мандрагора и знано је да се њоме ништа не лијечи, но служи само за врацбине, намет и проклетство. Њоме су и у стара времена трговали и њу је она Рахиља из Светога писма откупила да би старијој сестри уступила мужа, а он им је и најближи род био.* Поп ми је то казивао, а ето, ако он лаже, лажем и ја! Али ја о томе ћутим пред Миланом, кад почне бацати дрвље и камење на свете књиге и каже да је у њима све лаж! „Мууууч”, кажем му ја, „језик пресјеко!” А, ето причају, да је Свети Отац најавио како треба нову Књигу писати, а да је у овој првој све било лаж. (А Лаван имађаше двије кћери: старијој бјеше име Лија, а млађој Рахиља. И у Лије бјеху кварне очи, а Рахиља бјеше лијепа стаса и лијепа лица – Мојсије 29,16,17).

А Рахиља рече Лији: Дај ми мандрагору сина својега (Прва књига Мојсијева 30,14).

Веље зеље су знали од старине, а ко је донио сјеме – нико не зна. Неки кажу Халдејци, а од Халдејаца су преузели Феничани, а од њих Хуни, Чивути и Вирауни... Татари, Габелји, Орјати и Кипчаци, Гурбети и Чергаши, а међу њима најчувенији Чергић,

* Многи се присјећаху казивања Мата Глушца који не бјеше омиљен међу главарима и властелом, иако је своја пророчанства казивао нерадо и након упорних мољакања, не иштући никакву награду – а данас сваки гатар иште да му платиш, ако оћеш да ти каже каква ти је судбина и шта те чека. Стога се гатара намножило ко пљеве. Кажу да је један Књазу прорицо да ће му се сва фамеља обестрагати, а његове дворе запосјести фукара у баканцама и наоружана до зуба, и да ће се његово покућство од сребра и злата развлачити по лихварским старинарницама – до Загреба, Беча и Париза, и долазити на трпезе и софре његових осведочених душмана – те је Књаз гатање забранио и запретио великом глобом свакоме ко се у томе послу нађе.

па онда: Каравласи и Цигани, Египћани, Мандови, Ромеји и Роми, и свакакав пис-милет који је овим крајевима, понекад ко вјетар, а понекад богме није, но се вуко ко глиб и ево ни дан-дањи га се нијесмо курталисали – а код нас јој је пуно имена: *манграча, ђавоља јабука, а зову је и Агамова љава, ђавољи парадајз, манграјула, скоцац, алраун, човечуљак, околочей, буновина...*

Е, Милан ми онда прича како га је сјењало да ћу доћи, а то значи да сам му на ум падао без икаква повода и видљива разлога. И мене кад осјења никад не превари. Али ни код Милана нема ни коре љеба, а и кад је има, чува је за послјије и за неку тешку смртну уру, или неку још гору, исто ко и ја. Кад Бог састави таква два кукавца, да један другога ничим стимати не могу, а двојица да идемо код истога домаћина била би велика навала. Онда се распоредимо. Он оде на Горње ждријело, у Лукавицу пиперску, а ја преко Зебаоца у Јаворје, на катун барјактара Тула, неће ли ми канути лијек сурутке у какву копању, ако буде сирио... Ма, чини ми се да барјактар нит музе, нит сири. *Исјочасџи* је то њему. А о чем траје – то сами Бог зна!

Али пази, не преједи се, учио ме је Милан, као да је помало стрепио од аладробног сарадника, новог видовњака. Боље се гата ако си гладан и зато не узимај спрва ништа до узљућела млијека, ако имају од онога што је узбучало и стало да кипи, или сурутке, ако имају, па нек је и узаврела, и корицу љеба. Ја најбоље гатам трећег дана гладовања – тада ми просто, чини ми се, изиђе душа из тијела и оде до Каравлашке и Карабогданске, па слети право ђе је нека невоља, и ту онда шапће и помаже... Али не може доспјети, јер је свакога божијега трена на некој тачки свијета голема невоља и вазда се, из тренућа у тренућ, неко растаје с душом, а нека нова на овај свијет долази. И све се то обрће и врти укруг као она Тијанина вода!

Болујем чекајући да ми се душа врати у прси... обуздавам тијело да не мисли на јело ни пиће, но нека тако дура, не би ли се души окомотио простор, да тако доспије на велике даљине... и да има приступ свему што вапије.

Али опет, схватим да мора и тијело имати погон и да не може без капи воде више од три дана, па колико год да га муштраш.

Понекад се око вељег зела споречкамо и један на другога се почнемо бацати, најприје поганим ријечима, а онда клетвама и најпослије камењем, док он не умакне низ Продо и наниже низ Потоке, ка Сировачкој гори, а ја овамо ка Јоковљевој главици, управ у Добродо.

Па опет чекам ноћ, кад ће ми се указати утваре и донијети вијести из будућности. Или бјежим у снове, да чујем шта ће ми казати мртви, докле су они све стигли и шта су вићели.

Нотњо и јутром стале су га опседати визије.

Тврдио је да му се на јави утварају људи које је за живота поштовао и волио:

А мрџиве сам виђао часџо, најчешће љокојној Тодора, долазио је у сумрак, док се још разбирају стџвари и џрмови, да љокуџи џруње минулој дана, док смо се ми без есаџа куџали у слаџовима свјеџлосџи – а он, у сумрачје кад стџвари већ љочињу узимаџи и друкчије облике и џреџварати се у неџџо неџознаџо. Он је долазио некако озбиљан, замиџљен, ни љуџи ни радосџан, онако као џџо би јабанац наџџо, коме је свеједно оће ли биџи оџажен или неће. Али вазда се љојављивао џако да си џа морао оџазџи.

Но, чини ми се, све нам би узалуд. Ниџџа не учињесмо. Ниџи оџџависмо коме своја знања, ниџи изврџисмо заветџе, ниџи љовраџисмо љокрадене свеџџе и реликвије, исџреџуране меџаџе и оџеџе крајине! Бар да изџбосмо ко јунаџи, да се о нама казује или уз џусле џјева, но се димџмо ко џџруд, ко влажна љемиона на буџаку.

Вазда ми се јављаху кад љрође чеџџресеџи дана, џа до двије љодине у нечијем лику. Преџознам их како су се на љџрен уселили у нечији образ, да би ме љодсеџили на себе, да се љомолим, да им блаџословим љуџи и умолим милосџи код Госџода. Ма, нико мој мио и драџи, није с овоџа свеџџа оџџџо да ми се није џласнуо, љонекад боџме и љо виџе љуџа. Ја се онда зауздем, џа ноџима сам са собом и љред Госџодом молим за џих. Молим да их не држи у заџвору и на каквој љоџаној стџрузи, џладне и љомеџене, но да их одма љроџуџџи у рајске ливаде, џе је воџа и среџе од сваке руке. Видим лијеџо, џао им овоџа свеџџа, а ни сами не знају колико им је џамо љеџџе. Ту су они неџдје. Осјеџам их ја. Никуд нико не иде. Осџаје дуџа да се скраси џдје јој је било најмилије. Знали су они љречиџу, да ме љодсеџе. Само ми се мој Лазо никад не јави. Йуџи је био неџџо, иако му никад нијесам љребацио за онај хлеб несреџни, сузом и чежњом заливен љоџоко љуџа.

Једном је некоме дошапнуо, а овај разгласио на сва звона – да ће у село доћи ново сјало, за које неће требати ни луча, ни гаса, ни лоја – но како такнеш у једну пуљку, тако ће огријати сунце. И свак ће у својој кући имати своје сунце, а самоходна кола ће доћи и до-нијети рану, а да ће на гувно слећети летилица, као вилин коџиц, и истим се путем кроз ваздух вратити и прелећети све горе и планине.

Оно обезвија од глади у тијем меџама, чекајући да нешто стави у уста, па почне фантазирати, говорили су старији домаџини.

Свестан да се касно латио пера, Лука Војводић се тек у деведесет седмој присјетио да би било неодговорно препустити заборау све оно што је обухватио његов живот, започет у 19, а окончаће се тек у првој декади двадесет првог века.

У обимној књизи личних исповести, са штурим освртима на историјске догађаје с краја 19. и током 20. века, овај ратник *Бачкој добровољачкој батальона*, у Мојковачкој бици, суздржано нас упућује на швапске шпијуне, или пак њихове сараднике, нуди обиле драгоцене грађе. Из њих се може закључити да је Бечка царевина, од најранијих времена, имала списак поверљивих сарадника на терену, који се с присуством њених патрола проширио. Исте те спискове две деценије касније, наследиће терористичка формација, позната под именом *Комунистички*. Војводић би свеколику ствар темељније размотрио да је знао за сведочења Спиридона Гопчевића-сина, који нас подсећа да је главни повереник двора, врховни полицај и организатор свих великих атентата и смутњи, Машо Врбица, послао своје синове на школовање у Хајделберг, и да су ови одмах приступили комунистима, а мало доцније у исту организацију увукли и најмлађе кћери *Госпођара земље свеколике!* Ове модерне девојке имале су отворен приступ царском двору Русије, а онде су убрзо постале познате по надимку *вране*. Њима се, поред осталог, приписује заслуга да су, баш оне, на царски двор довеле протуву сатанског лика која ће се нагњездити у царској породици под изговором да лечи царевића Алексеја. Управо ова ухода покренуће ланац несрећа и отворити царској породици пут ка губилишту.

Али у тој грађи, нашао се и један документ званичног органа власти, тј. службени допис племенском капетану, Милики Војводићу, а односи се управо на гатаре, пре свега, на тада најчувенијег, реченога Балшића:

По ващој наредби од 25. фебруара ов. год. под бројем 146 овај суд наредио је Каи. Милики Војводићу да по истини извијести за Милуна Балшића за којег се чуло да таио кроз народ. Каиетан Милика, на основу торње наредбе одговара: да је истио Милуна одмах дохватио код себе и није признао да је таио, ниши се је од њег моло дознаши као што се чуло. А пошто му се један људи било приметило да је таио назад пет година неће у Жују Нишићку за које је дознао и Велики суд... те та је каиетан Милика за то казнио једним мјесецом тавнице коју је и оситојао и тага му је каиетан запријетио да ће та пољати ако се више у томе нађе: иза тога је један Зековић, из каиетаније Вукачина Кршикаје, давијао пред каиетанима Милики да Милун не оситоја од таиња.

Осим поменутога Милуна, који се јавља педесет година после Мата Глушца, прочули су се већ приказани Вуладин Лутовац и Ђорђије Ландуп, следбеници гласовитог Балшића који је сваки подсмех, непослух или тврдичлук кажњавао брзо. Онај ко би се показао тврдокорним и оглушио се за његове захтеве и умољенија

сустигла би невоља. Помињали су често Ђукановића, Балшићевог дужника и мимо гатки, који је одбио да му позајми товар жита рекавши да нема иако је Балшић почео молбу речима: „Знам да имаш но оћеш ли ми дати?!”

Како је Балшић могао знати шта је на моме тавану, запитао се овај Ђука, па је брже-боље похитао горе, да провјери је ли жито тамо где је остављено – те се сурвао са стуба и поломио обје ноге испод кољена.

Узалуд је касније Ђукановић поручивао и нудио...

Нису знали коме је Балшић знање предао, пошто је отишао и лишио се свих знања овога свијета.

Село се навикло на гатаре и стало се по гаткама и управљати, показујући велику слогу, као да је живјело само за тај дан кад ће некога докторима однијети, а потом га након неколико дана отуда вратити. Дуго се говорило о томе. Ко је најдуже издржао, ко је био на предњем, а ко на задњем крају, ко није дозволио да га мијењају половину пута, а ко је под носилима попио литар жежене ракије и сва му на зној изишла.

Ко је огулио рамена од кочева, а ко је био мокар и попио студену воду испод носила, па се и сам разболио – причало се задуго и догађаји су се множили, убрзавали и претицали једни друге. Као јато чавки усковитланих пред ударом јастреба, или узнемиренних долазећим невременом, тако су се и несрећна собитија умножавала, све једно друго надмашујући несрећом и у заборав она пређашња отискујући.

Па, коме је душа у коталац, а коме на нос, коме срце само што није прсло навихше уза Селачку страну носећи мрца, као да ће на вр брда горе васкрснути... и како се под носилима најљепши момак разболио и кога су послуре ове прве сахране нећељу касније на истим носилима однијели.

А мало ко је остао да није огулио петне жиле, да му душа није била у носу, да га није протисло на ожичицу, да му није задрхтало под гроце, а осушило летњак, затисло у душник... да му се није осушило грло и да га није, послуре свега није смлавило клонуће те се, ни жив ни мртав, пружио преко цаде, о чему се говорило још много година касније...

Комат је лакше умирати у градовима, но амо у нашем крају, шта гођ причају да је код нас здрава вода и чиста арија.

Први се међу млађим гатарима прочуо Ландуп, оне године кад је снивао како ће бити велика сахрана, да ће се зацрњети главе и долови од жалбеника, да Земља неће моћи издржати!

Високо и неправилно чело избијало је некако сувише напријед, као да жели изићи из његове појаве, дајући јој масиван изглед,

а преко њега се лепио прамен косе. Испод чела шарале су мљечикасте, сијере очи, којима никад није промакла стрепња и збуњеност саговорника, иако је свако око вукло на своју страну, смењујући час проницљивост час подругљивост, помешану с некаквом злокобном пријетњом, и саговорник није баш лако могао остати присебан и свој.

Тек што прође неколико дана, а тројица младића, у жељи да у врлети уберу сомину за свога астматичнога ђеда, одлећеше низ литицу!

Све да је и хтио, Ђорђије није могао прикрити задовољство: у његовом изразу било је неке насладе, очи би повремено зацаклиле осветничким задовољством, а на оне речи подсећања: *Боја ми, рече ти, Ђорђије!*, заиграле би и дуго је требало да се умире. С тим водњикавим очима које су клизиле тамо-вамо – сличио је на Мата Глушца, а неки вјероваху да је био далеки његов изданак, замршеним спонама родбинских веза или да је то наликовање дошло вјетром, а можда је и преко ноћних здуа узео његов лик и појаву или да је и сам вјетрни човек, здуач, вјетрогоња, ала, пустахија, маија... да је, у неку руку, још био уочљивији од Мата.

Неки чак устврдише да је то главом и брадом Мато, јер је овај у три наврата поновио да ће се вратити, а никад нико није сазнао кад је са свијета нестао, сем што је на стаблу кошћеле, покрајк цркве Свете Текле, избио чвор и с временом се проширило да је то лик Мата Глушца!

Најважније своје пророчанство исказивао је у једној ријечи, пошто би лутајућим погледом прошетао замршеним шарамима што их је кафени талог учртао по шољи, причекнуо би да ишчекивање достигне врхунац, те би још једном оним врљавим утонтаним погледним путањама претрчао преко лица и после те паузе изговорио злокобним гласом: *Носила*. Ова реч је најављивала најгоре несреће, ломове, рањавања и погибије.

Двије рукавима увезане кабанице, на којој се могао испружити рањеник или боник, утегнуте преко два разупрта коца чиниле су ову направу – све док једном с бојишта нијесу донијели *војна*. Мало ко је, богме, с бојишта носио мрца, но би га оставили онђе, и ако је био те среће да га иколико загрну, или макар попраше земљом из кртичњака, или с краја пута, ђе се таложу сплака прашине након плуска, те би обиљежили гроб, па јунака пренијели за двије три године, кад олакша. Ова *права* носила држали су у неком ћошку цркве, па у кући капетаније.

Друга реч, још страшнија, била је: *жалба*. Друкше казано: *сарана* И кад гатар погледне у ћикару и каже: *Жалба, да је Земља не може носити*, сви се накомстреше и разиђу да дојаве по селима

и народима. Ако се гатка и потврди, онда се гатар прочује надалеко и сви кажу да је видовит, да има неку прикојасу. Једном је Ландуп видио у ћикари где су заједно срећа и несрећа, па изговорио: *Свадба и весеље, али ће се окренути на њоџибију!* Он тада није знао за онај сусрет Вуладинов са косцима.

И богме, не прође много кад уз захукталу пјесму и пијанку сватови, баш онога козбаше, извадише гасере и окренуше у таван. А с тавана затутњеше громови, Боооооже помагај! Развалише кућу, а сватове и софру стровалише у избу. Ко ослијепљен, ко избуцан – сви крвави. Газда је на тавану држо кашун динамита што је преузео од Капетана, за пробој Скочањске клисуре. Нико се тога није сјетио, а најмање ракија!

Кров је одлетио као черга и на доњему врту убио Мијољку Пунишину док је садила лук. Старога свата нађоше на буњаку Тандарића – још је даво знаке живота. А Кума однијело увис и натакло на чапор, баш на онај јасен што га је он прошле јесени кресао. Задуго је на тој висини пиштао, али му нико није имао прискочити. Младожења је полетио преко њиве и јелек му се раширио, па је изгледало као да има крила и неко је викнуо с Пријекога пута: *Поле свайџа крилайџоџа!* Ђевера су нашли у јаслама, а невјести ни трага!

Е, онда, кад се слего страх и одлежала тишина, чуло се: *Ђорђије зна!*

(Одломак)